

“Елзевир” – 125 години преодоляване на граници **Доц. д-р Мария Гуленова, Йордан Илиев**

“Учените и здравните специалисти са склонни да гледат по-скоро напред, отколкото назад, което вероятно обяснява защо има толкова малко писмени документи, разглеждащи историята на издателство “Елзевир”. Откакто историците записват моментите и събитията в науката и медицината и техния напредък – от откритието на Галилео Галилей до откритието на Флеминг – пеницилина, идентифицирането на “Си Ей Пи Ес”¹ като вид вирус, много малко от тях са изследвали ролята на издателите в историята на науката.”

Така започва историческият преглед в сайта на едно от най-големите научни издателства в света – “Елзевир”.

През 2005 г. се навършват 125 години от създаването на второто издателство “Елзевир” и 425 години от създаването на първото – предшественика на модерната компания.

“Елзевир” се е развила от малка холандска издателска къща, отдадена на публикуването на класически научни изследвания, до международна мултимедийна издателска компания, която понастоящем предлага около 20 000 заглавия и продукти в областта на науката и здравеопазването по света.

По какъв начин издателството е допринесло за написването на историята на науката през тези 125 години?

Първото издателство “Елзевир”

Първата издателска къща “Елзевир” е основана през 1580 г. в Лайден от Луис Елзевир, след създаването на първия Холандски университет през 1575 г.

Това било оспорвано и рисково начинание за семейство Елзевир.

Основателят и още шест последователни поколения от синове, внуци и племенници осигурили успеха на издателската фирма, като развили тесни взаимоотношения с новия Университет, за нуждите на който те преиздавали класически текстове. Един член от фамилията “Елзевир” имал правото да бъде официален издател на Университета и да определял реда в Университетския комплекс. Това продължило от 1590 г. до 1712 г., когато последният от издателите от рода “Елзевир” починал, без да остави наследник, желаещ да продължи традицията.

Репутацията на “Елзевир” не умряла заедно с приключването на дейността на къщата, напротив – издателството оставило зад гърба си забележително наследство от книги. В периода от 1580 г. до 1712 г. то издало между 2000 и 3000 заглавия – забележително постижение дори и за днешните издателски стандарти.

По времето, когато “Елзевир” било университетско издателство, то публикувало преиздания на почти всички главни класически творби от Античността, включително Аристотел, Теренций, Цицерон и Хораций. “Елзевир” издало нови издания на Еразъм, Пиер Шарон дьо ла Сагрес, Декарт и др.

Но то не винаги е било издателство само за елитни издания. Понякога то публикувало и популярни издания като *“The Grim and Bloody Siege of the City of Ostend in Flanders”*.

Интересен е фактът, че то поело личен и финансов риск, публикувайки трудовете на Галилео Галилей, коибо били забранени от Инквизицията в Италия, а авторът бил под домашен арест. Трудовете на Галилей, издадени от “Елзевир”, се

---

¹ “САРС”

разглеждат като първата важна крачка в съвременната физика, разрушаваща тогавашните представи за движението на природните тела. Трудът на Галилей бил пренесен тайно от Италия в Холандия и издаден през 1638 г. Той станал реалност след поемането на огромен риск, свързан с репутацията на името “Елзевир”, което станало символ на интелектуална предприемчивост, ценена високо в научните кръгове.

В края на XIX в. думата “Елзевири” започва да се използва като съществително, което описва колекция от джобни книги с класическо съдържание. Има свидетелства и за използването ѝ като синоним на “добре познати трудове” във фантастиката по това време. Например през 1748 г. – 30 години след като фирмата е прекратила своята дейност, Графът на Честърфийлд предупредил петнадесетгодишния си син да не се хвали, че баща му притежава малките луксозни класически издания на “Елзевир” в своя джоб. 50 години по-късно Виктор Юго пък използвал понятието “добре познати трудове” в негативен смисъл, за да опише човек, който събира подобен род книги. В подобен смисъл американската писателка на популярни четива Катрин Гор и американският новелист Дж. П. Кенеди писали за хората, които си купуват книги за пътешествия, вземайки със себе си някоя от книгите на издателството. Освен това, благодарение на Оксфордския речник понятието “Елзевири” станало популярно като нарицателно не само за лица, ценители на книгите на “Елзевир”, но и като прилагателно за означаване на литературен снобизъм, а също и за назоваване на антикварни колекционери.

Историята на новото издателство “Елзевир”

Историята на новото издателство “Елзевир” може да бъде определена като “поредица от сътрудничества в усилията за напредък в науката и здравеопазването”, към която определено отношение имат и еkleктична група от фантасти, вариращи от Жул Верн до Стивън Хоукинг.

По-малко забележими, но не по-малко важни са съвместните усилия на мъжете и жените, посветили живота си на класифицирането и използването на научното знание в рамките на издателството: издатели, печатари, библиотекари, лекари, сестри, инженери, информационни специалисти, представители на бизнеса.

На поредно, но не на последно място по значение, трябва да се отбележат плодотворните взаимоотношения на “Елзевир” с редица други научни издатели – “Норд Холанд”², “Ексерпта Медика Медика”³, “Пергамон”⁴, “Мосби”⁵, “Саундърс”⁶, “Чърчил Ливингстоун”⁷ и “Академик Прес”⁸. Многото малко от тези компании са част от семейството на “Елзевир”, което води до установяването и поддържането с тях на дълги исторически взаимоотношения.

Тъй като компанията продължава своето движение напред и през новото хилядолетие, нейното основно мото е “Non Solus” – “Не сами”.

През 1880 г. основателят на новата компания “Елзевир” – Якоб Роберс, избрал името на несъществуващата вече издателска къща (тя напуснала пазара през 1712 г.), от една страна, с цел да покаже уважение към традициите (репутацията на изданията на първото издателство продължавала да бъде много голяма), а от друга – да постави

---

² “North Holland”

³ “Excerpta Medica”

⁴ “Pergamon”

⁵ “Mosby”

⁶ “W. B. Saunders”

⁷ “Churchil Livingstone”

⁸ “Academic Press”

предизвикателство пред новата издателска къща, защото разбирал, че името има “голяма стойност”, както в Холандия, така и извън нейните предели.

През втората половина на XIX в. новото издателство започнало да преиздава класика, научни книги и книги в малки формати, които можели да се носят в джоб. Те били много ценени и широко колекционирани. То се превърнало в ценен колекционер на материали, тъй като старото произвело огромно количество трудове в периода от 1580 г. до 1712 г., публикувайки редица научни и популярни текстове, вариращи от Вергилий и “Опера Омния”⁹ (1636 г.) до Еразъм – редактираното издание на Новия Завет (1663 г.).

Някои изследователи дори предполагат, че основателят на новото издателство, е принадлежал към т.нар. “Елзевири” – без да се влага негативен смисъл в това твърдение. Почитател повече на книгите, отколкото бизнесмен, Якоб Роберс се включил в издателската дейност, като възнамерявал, подобно на предателите на истинската фамилия “Елзевир” да преиздава изтънчени произведения на литературната класика, за “да поучава” чрез тях други, които споделяли неговата страст.

Роберс дори използвал логото на старата компания “Елзевир”, което нагледно изобразявало символичната връзка между издателя и учения.

Тук е необходимо да се отбележи, че съществуват различни гледни точки за това, какво точно описва логото на първото издателство, което се използва за лого и на днешния “Елзевир”. То изобразява старец, стоящ под брестово дърво, в което е дописан латинският израз “Non Sulon” – “Не сами”. Емблемата е представена за пръв път от Исаак Елзевир – син на Луис Елзевир, през 1620 г. Тя е добавяна към всички издания на “Елзевир” от онова време. Фамилията “Елзевир” безспорно е гордеела с марката си, но какъв точно смисъл е влагала в нея е по-малко ясно. Почти всички изследователи се обединяват около предположението, че дървото представлява знанието, но не могат да постигнат съгласие за значението на усуканата около него лоза. Парижкият библиотекар Адри пише през 1806 г., че брестовото дърво, усукано в лоза и гроздове символизира, съюза между братята Исаак и Аврам Елзевир, а старият мъж-отшелник – изкушението от знанието. Обаче друг историк¹⁰ предлага по-убедително обяснение – старецът представлява възрастен човек – мъдър учен или философ, извикващ в съзнанието на Еразъм образа на Сократ, седящ под дърво в пустощта, съставящ и предлагащ плодови и вдъхновяващи лекции.

В този контекст дървото с лозата представлява плодотворно взаимоотношение, историята носи морал. По думите на Еразъм, който се на на класическата метафора за дървото и виното:

“Както лозата е най-знатното от всички дървета, тъй като се подкрепя от други дървета, които не дават плод, така учените биват подпомагани от не толкова изучени хора”

Разглеждано в такъв контекст, логото според класическия символизъм представлявало отношението между издател и учен. Допълнението “Non Solus” засилва посланието – както брястовите дървета са нужни, за да подкрепят здраво учените, така сигурно и лозите се нуждаят от тази подкрепа. Те се нуждаят един от друг. Това остава, като акт на представянето на връзките между “Елзевир” и авторите и днес – нито “зависими” или “независими”, а “взаимносвързани”.

---

⁹ “Opera Omnia”

¹⁰ Lucy Schlüter

Съвременната компания “Елзевир” не може да разчита на постиженията на старото издателство от XVII в. или дори да твърди за авторство върху марката “Елзевир”. Но и тя е основана върху идеалистичното гледище за продължаване на автентичната издателска традиция. Приемането на името и марката е жест на уважение към миналото с обещание, че името “Елзевир” ще бъде винаги синоним на превъзходство.

И действително, много известни научни, технически и медицински постижения са се появявали в изданията на “Елзевир”, проправяйки път за човешкото развитие (табл. 1.):

Таблица 1

1858 г.	Публикацията “Анатомията на Грей” е отправна точка в изследването на човешката анатомия, а в много насоки и за развитието на цялостната медицина.
1923 г.	Публикацията на Курвоазие “Към новата архитектура” ¹¹ (“Архитектчъръл Прес” ¹²) е главен принос в развитието на съвременната архитектурна мисъл.
1937 г.	Публикацията “Източници на атмосферното замърсяване” в изданието “Горивото в теоретичната наука и в практиката” ¹³ от Р. Лесинг дава информация за споровете около въздействието на изгарянето на производни природни горива в околната среда.
1939 г.	Трудът на Питър Дракър “Управление: Задачи, Отговорности, Приложение” е включен в списъка на 100-те книги, формирали XX в. Той е публикуван в “Хайнеман” (днес част от групата на “Елзевир”) – пример за 66-годишно безпрецедентно сътрудничество.
1939 г.	“Дъ Лансет” ¹⁴ публикува първия материал, посветен на революционния ефект на антибиотика пеницилин върху опитни мишки.
1946 г.	“Батърворт” ¹⁵ публикува книга, редактирана от Сър Александър Флеминг, за новият антибиотик – пеницилина, в статията “Пеницилин: Практическо приложение” ¹⁶ .

“Елзевир” в първите си години – 1880-1933 г.

През първите години от своето съществуване приносят на новия “Елзевир” бил сравнително малък. Фирмата публикувала издания с качествена изработка от литературната и научната класика. През следващите 50 години четири поколения наследници вършели същото. Това правело нещата сравнително прости. Фирмата наемала не повече от 10 души персонал до 1940 г. Но това не означавало, че до този момент тя не се движела напред. През 1887 г., седем години след основането ѝ, “Елзевир” се пренася от Ротердам в издателското средище Амстердам. С това преместване се свързва и първият ѝ голям успех – получаването на холандските права за издаването на “Илюстрираните пътешествия на Жул Верн”. Изданието било

¹¹ “Towards a New Architecture”

¹² “Architectural Press”

¹³ “Fuel in Science and Practice”

¹⁴ “The Lancet”

¹⁵ “Butterworth”

¹⁶ “Penicillin: Its Practical Application”

последвано от “Илюстрирана енциклопедия”, която трябвало да докаже заявката на новото издателство да погледне широко на света. През следващите 40 години “Елзевир” развива малък опит в издаването на енциклопедии, които биха могли условно да променят насоките в издателската ѝ дейност. До 1930 г. фирмата е ориентирана в по-голяма степен към издаването на учебници, ръководства, енциклопедии, отколкото към преиздаването на класически произведения на литературата. Макар че се увеличавала репутацията за издателска изящност при издаването на научни заглавия, компанията постоянно се борела, за да запази своите кадри. След Втората световна война, когато сериозно заявила присъствието си на пазара на научните издания, фирмата се стабилизира финансово и започнала своя път към положението, което заема днес, като най-голям издател на естественонаучна, техническа и медицинска литература.

Наука без граници – 1933-1956 г.

През 1930 г. немският език все още е смятан за език на международната научна комуникация – немските учени заемат водещи позиции в много дисциплини, включително химията, математиката и физиката. Немският бил също и езикът на публикациите във Виена, тогава известен център на медицината, психологията и психиатрията; той бил популярен и в Чехословакия, Полша, Скандинавия и Холандия. Дори в англоговорящи страни като Великобритания и САЩ, от учените се очаквало да четат на немски език, за да бъдат в крак с изследванията в определена област.

През 1933 г. обаче, след като на власт идва Националсоциалистическата партия, Германия губи своите най-велики учени, които заминават в изгнание далеч от антиеврейския и антиинтелектуалния режим на Хитлер. Когато хитлеристкият режим взема надмощие, Холандия се превръща в “рай” за учени и интелектуалци, бягащи от нацистка Германия. А когато Германия започва окупацията на съседите си, все повече учени започват да прииждат към пристанищата на Амстердам, Хага и Ротердам, за да потърсят убежище в САЩ, превръщайки Холандия в нов център на научната мисъл и публикациите.

Усещайки, че спасяването на всички тези учени ще промени интелектуалната картина, “Елзевир” предвижда промяната в научната общност и съответстващата ѝ необходимост от научни текстове на английски език – предвиждане, което се доказва и от делата на компанията. Въпреки, че езикът на науката останал немският, “Елзевир” предвижда, че ще възникне търсене на научни текстове, и ще бъде необходимо те да бъдат преведени на английски език, както по политически, така и по чисто практически причини. Великобритания и САЩ вече били публикували научни открития – дейност, свързана най-вече с научните общества, и в по-малка степен с издателите, които се обръщали към местните автори и печатари. Никой не публикувал трудовете на европейските учени на английски език. “Елзевир” усетила, че може да запълни тази празнина.

Един от първите отпечатани текстове е трудът на химика Паул Карер през 1937 г. – “Органична химия”¹⁷, превод на много успешния немски труд “Lehrbuch der Organischen Chemie”. По-късно същата година Карер е удостоен с Нобелова награда за проучването си върху каротеноидите, флавините и витамините А и В2. Въпреки това, първата заявка за издаване на научни издания не била финансов успех, но тя създавала репутация на “Елзевир” като издателство-специалист в издаването на научни текстове на английски език.

---

¹⁷ “Organic Chemistry”

С нарастването на търговията, компанията започнала нетърпеливо да прави планове за публикуването на друга англоезична книга – “Енциклопедия по органична химия”, съдържаща трудовете на различни международни учени. Компанията започнала да се разраства и в международен план, като основава седалище във Великобритания през 1939 г., планирайки да направи това със субсидии от САЩ, но тези усилия не дали плодове през следващите 20 години.

Във всички планове настъпва внезапен застой през 1940 г., когато нацистите прекосяват холандската граница. Той продължил по време на войната. Въпреки че продължавала подготовката си за бъдещи издания, на компанията не било разрешено да издава трудовете на автори, нерегистрирани в Културната камара¹⁸, което жестоко ограничило развитието на академичното издаване в Холандия. Нещо повече, германските бежанци, участвали в развитето на холандското издаване, незабавно изпадали в опасност. Някои от тях успели да се укрият, за да избегнат смъртта, или избягали в САЩ. Двама от кадрите на “Елзевир” – д-р Маурис Декер и д-р Ерик Проскауер направили своя избор в полза на Америка. Поради законови ограничения, те не успели да осъществят планираното субсидиране за “Елзевир” от страна на САЩ, но по-късно успели да основат своя успешна фирма – “Интерсайънс”¹⁹, която си сътрудничила с “Елзевир” за съвместно издаване на списания. Много други учени не били такива късметлии – те били депортирани от Холандия или убити през годините на войната.

След войната германските университети, наука и изследвания били твърде бавни, за да се възстановят от изтичането на мозъци, което продължавало – значителен брой учени от Западна Германия заминали за САЩ и други западни страни. Интелектуалният пейзаж се променил, с преместване на центъра на гравитация от Германия до средата на Атлантика. “Елзевир”, вече международен издател, била географски добре разположена – между европейския континент и англоговорящите страни, за да продължи да осъществява разрастването си към международния пазар. В този исторически момент Нидерландия разполага с история в научното издаване, идеално географско положение и репутация за владееене на много езици. Всичко това я превръща в перфектна среда за новия свят на международното научно издаване. Използвайки момента, “Елзевир” поставя началото на международна компания в областта на издаването на научна литература.

Бързо е разработена програма за издаване на книги. Когато се установява, че начинаето е успешно, фирмата навлиза в нови територии – света на международните научни списания. През 1947 г. тя представя първото международно научно списание в областта на биохимията – “Би Би Ей”²⁰. То е издадено със съвместните усилия на “Елзевир” и “Интерсайънс” и се управлява от независим управителен съвет от международни редактори. Списанието не е печелившо до 1951 г. Но то има действително кооперативен и международен замисъл и създава модела на научното списание на бъдещото. В резултат на това “Би Би Ей” днес е не само най-старото, но и сред най-високо оценяваните заглавия на “Елзевир”. Всъщност то продължава да бъде сред 20-те най-цитирани научни списания в света.

Международният модел, представен от “Би Би Ей”, обаче, среща ожесточена съпротива. Някои учени твърдят, че растящото разклоняване на науката в малки специалности, вместо да наследи старата фразелогия и географски граници, което може да доведе до отслабване на науката. Редакторите на множество европейски национални списания се оплакват, че растежът на международното издаване би могъл да доведе до

---

¹⁸ “Kultuur Kamer”

¹⁹ “Interscience”

²⁰ “Biochimica et Biophysica Acta” (BBA)

недостиг на ръкописи за местните списания. В ранните години тази позиция е достатъчно мощна, за да попречи на някои международни издателски начинания. Наистина през 1950 г. друго холандско международно издателство – “Норд Холанд” (компания, сляла се по-късно с “Елзевир”), се проваля в опитите си да основе в Европа списание за атомна физика, именно поради тази съпротива.

Въпреки това, обаче, бавно, но сигурно през 1950 г., както “Елзевир”, така и “Норд Холанд”, започват да развиват внушителна колекция от научни списания, сред които:

- “Analytica Chimica Acta” (“Елзевир”, 1947 г.);
- “Clinica Acta” (“Елзевир”, 1956 г.);
- “Wear” (“Елзевир”, 1957 г.);
- “Chromatography” (“Елзевир”, 1958 г.);
- “Physics Letters” (“Норд Холанд”, 1967 г.)
- и “Nuclear Physics” (“Норд Холанд”, 1956 г.).

Последното списание публикува труда на физиците Герадус Хуфт и Мартиниус Велтман в областта на физичната теория на частиците, който е удостоен с Нобелова награда.

През 1960 г. търговията с международни научни издания едва прохода, а Холандия е един от първопроходците. Притежавайки развит значителен списък от уважавани международни проверени списания, ”Елзевир” започнала своето разширение в международен план, отваряйки филиал на компанията във Великобритания през 1961 г., последван от търговски, разпространителски и издателски център в Ню Йорк през 1962 г. Тя най-накрая била на път да създаде международна издателска компания, каквато желала още през 1930 г. преди Хитлер да разруши толкова силно интелектуалната фабрика на европейското общество.

Разнообразяване и разширяване – 1970-1980 г.

През втората половина на 60-те години на XX в. работите не вървят добре, не само за “Елзевир”, но и за всички други холандски научни издатели. Неочаквано преплитане на събития, обаче, довежда до криза за холандската издателска индустрия. Неприятностите започват, когато навсякъде по света университетите срещат проблеми в своето развитие, а оттам – и научните издания. По това време цената на работната ръка в Холандия увеличава себестойността на книгите и на списанията, а билиотеките разширяват своите програми за междубиблиотечни заемания – начин да се компенсират тяхната неспособност да закупят цялостни колекции с научни заглавия. Тези програми са улеснени от фотокопирането, което превръща “Хегох” в най-изненадващия нов фактор на стеснения пазар.

В началото на 70-те г. старите очаквания за продължително развитие на холандското производство на международни издания не се оправдават, като от това произтича и застрашената жизненоспособност на по-новите списания. Ако през 60-те г. едно списание можело да бъде развито за срок от 3 до 5 години, то през 70-те г. периодът за съзряване от 7 до 8 години станал по-нормален. Прогнозите за бъдещото развитие на компаниите, които публикували такива научни списания не изглеждали добри, както едно десетилетие по-рано. В отговор на широко разпространената индустриална криза голям брой от научните издателски компании обединяват сили, т.е. ресурси, вместо да продължат развитието на скъпата индивидуална дейност. Така започва десетилетието на сливания за “Елзевир”.

През 1971 г. следва сливане с “Ексерпта Медика” – стара компания, издаваща медицински обзори. Тя, която била на пазара от 1940 г., и в този момент е в процес на създаването на електронна база данни, съдържаща обзори на медицинска литература, публикувани на много езици. Базата данни, родена от неврохирурга, превърнал се и в издател – Пиер Винкен, е с наименованието “EMBASE”. Това е продукт, който “Елзевир” въвежда през 1972 г. по пътя на своето навлизане в информационните технологии. “Ексерпта Медика”, “Елзевир” и “Норд Холанд”, т.е. “Асоциираните научни издатели”²¹ се превръщат в главен доставчик на международна медицинска и естественонаучна информация.

Всъщност първото сливане е през 1970 г. между “Елзевир” и “Норд Холанд”. То представлява естествено сътрудничество на две партньорски и приятелски допълващи се на пазара фирми.

Най-голямото развитие на обединената научна група се извършва в САЩ, където търсенето на медицински издания разширява дейността на картата на медицинското издаване в Америка. “Елзевир” сключва своя пръв договор за големи списания за медицинската общественост, включително “Гастроентерология”²² – най-цитираното списание в областта на гастроентерологията и хепатологията. Производството на такива списания представлява значителна промяна за издателството, отговарящо на търсенето на пазара. Ако по-рано най-големите списания на издателството, като “Изкуствен интелект”²³, “Мозъчни изследвания”²⁴ и “Ядрена физика”²⁵ имат тираж приблизително от 1500-2000 екз., то новото медицинско списание има тираж, вариращ от 15 000 до почти 30 000 екз. Това е значителна промяна в скалата на продукцията на “Елзевир”. Нещо повече, тези списания продават рекламno място за фармацевтичните компании, което също е ново предизвикателство за издателството, а също и нов източник на приходи. Залагайки на тези предизвикателства, то си извоюва международна популярност в света на клиничната медицина.

Успехът на клиничните публикации го окуражава и за по-натъжни инициативи. През това десетилетие компанията ще се развива в много посоки, в много нови географски и издателски области. Например през 1984 г. “Елзевир” открива свой офис в Париж, където след успешно преговаряне придобива правата за издаване на списанията на Института “Луи Пастър”. Днес френският клон на компанията е добре известен с добре познатата многопрофилна поредица “Медицинско-хирургическата енциклопедия”²⁶ на почти половин Франция – на 200 000 френски лекари и специалисти; тя може да се види в много френски филми и телевизионни поредици, като декор в лекарските кабинети.

Опитът в научното издаване е основата, върху която много от служителите на “Елзевир” бързо оценяват значението на развитието на новите технологии. Компанията бързо си предствя технологичната сила за издателския бизнес. През 1979 г. в отговор на потребностите за доставка на статии, от една страна, и на конкуренцията на “Херох” и междубиблиотечните програми, от друга, “Елзевир” събира издатели за нов вълнуващ електронен дистрибуционен проект – “Адонис”²⁷. Това е първият опит на компанията да доставя документи чрез новите технологии, по-бързо и по-евтино, отколкото всички други. “Адонис” е информационна система за доставка през 80-те г.; тя е най-голямата иновация на научното издаване. За съжаление идеята не работи толкова добре в

²¹ Associated Scientific Publishers

²² “Gastroenterology”

²³ “Artificial Intelligence”

²⁴ “Brain Research”

²⁵ “Nuclear Physics”

²⁶ “Encyclopédie Médico-Chirurgicale”

²⁷ “Adonis”

практиката. Най-ранните технологии, разработени за проекта, се оказват доста скъпи за потребителите. Едно десетилетие по-късно, по-евтината алтернатива на компактдискете и персоналните компютри съживява проекта, но за съжаление непрактичността, свързана с продължителния живот на списанията върху диск, също се оказва търговско непривлекателна, и амбициозният, но скъп проект “Адонис” окончателно е изоставен.

Въпреки провала на проекта, ранните информационно-технологични експерименти инициират развитието на информационни системи на други компании, които се използват и днес от персоналните компютри, като вложението се оказва печелившо впоследствие.

Резултатите от инвестирането в нови технологии били незадоволителни и в края на 80-те г. “Елзевир” имал много малко неща, които да предложи на своите клиенти в областта на системите за доставка на информацията. Компанията изживява и криза във връзките с обществеността в САЩ в резултат на колебаещия се обменен курс. Когато американският долар изгубил положението си спрямо холандския гулден, цената на изданията на “Елзевир” за американските клиенти нараснала. Ценообразуването на списанията според валутата на страната на публикуването (холандски гулден, британски или ирландски паунд, швейцарски франк и др.) означавало, че клиентът поема риска на колебаещия се обменен курс, като колебанията ставали все по-големи с всяка изминала година. Това положение е преодоляно, когато компанията започва да осъществява ценообразуване според местната валута на трите главни потребителски групи (американски долар, евро и йена). Преди въвеждането на тези мерки библиотекарите я обвиняват за увеличението на цените на предлаганите продукти – проблем, сложен за библиотечните бюджети. Това напрежение с най-големия съюзник на научното издаване – библиотекаря, е деморализиращо ново явление за компанията. Когато тя продължава напред през 90-те г. среща нови предизвикателства – главно как най-добре да обслужва клиентите и библиотекарите във времена на ограничени библиотечни бюджети и бързо технологично развитие.

Революцията: начертаване на курса от 90-те години на XX в. към новото хилядолетие

“Елзевир” не е единствената компания, която се бори с предпазливите 80-те години на XX в. Империята на Робърт Максвел започва да се разпада в края на десетилетието. Максвел, който изпробва неприятелски “набези” срещу “Елзевир”, сега се насочва към друга компания, надявайки се да продаде “Пергамон” – перлата в короната.

“Пергамон” е основан през 1948 г. и се внедрява в “Елзевир” като “Пергамон Прес” през 1951 г. Това е компания, специализирала се в разработването на нови списания в нови области, чувствайки потребността от отговор на бързоразвиващите се научни поддисциплини, към които не са адресирани академичните общности. 400-те заглавия на “Пергамон” са добро допълнение към колекцията на “Елзевир”. Компанията създава много престижни списания, като най-известните са “Тетръхедърн”²⁸ и “Тетръхедърн Летърс”²⁹. Те са основани едновременно от Робърт Бърнс Уудърд – химик, който публикува своя пръв Нобелов труд върху синтеза на стрихнина и респертин в “Тетръхедърн”.

---

²⁸ “Tetrahedron”

²⁹ “Tetrahedron Letters”

“Пергамон” публикува също “Acta Metallurgica” (сега “Acta Materiala”) и големи реферативни трудове като: “The International Encyclopedia of Education” и “The Encyclopedia of Material Science and Engineering”. Добавянето на подобни списания обещавало не само усилване и разрастване на списъка на “Елзевир” (със значителна обществена научна програма по това време), но също и очертаване на международното положение на пазара, което позволявало на компанията силно британско присъствие.

През 1991 г. са осъществени 440 млн. лири продажби – обещаващ старт за новото десетилетие, като “Елзевир” придобива престижното английско медицинско списание “Дъ Лансет” малко по-късно през същата година. Това списание, основано през 1823 г. от радикалния независим физик Томас Уейкли³⁰, и запазило неговия независим дух, е водещо в медицината през 160-те си години на съществуване, със зашеметяващите разкази за откриването на пеницилина през 1940 г., на заразата от СПИН през 1984 г. и др.

Придобивайки списанието, “Елзевир” вече е начело на медицинското издаване, а също така и на научното издаване като цяло. “Елзевир”, е завършила сливането си с “Пергамон” и придобило “Дъ Лансет”, когато “Елзевир NV” започва преговори с “Рийд”, компания за производство на хартия, в резултат на които се създава медиен когломерат с интереси, вариращи от издаването на женски списания до търговски издания и луксозно старомодно производство на хартия.

През 1993 г. се извършва ново сливане. Прибавят се заглавията на “Батърфурт-Хайнеман”, издателя на т. нар. “четири американски научни списания” – “The American Journal of Cardiology”, “The American Journal of Surgery”, “The American Journal of Medicine” и “Urology”. Това са високо оборотни абонаментни издания за медицински практики. Тяхното добавяне в списъка дава ново дихание на растящите медицински публикации на “Елзевир”.

Сливането с “Рийд” е извършено не само заради нови заглавия, като с това идва и предсказуемото предизвикателство на големи по мащаб оперативни промени. В началото на 90-те години на ХХ в. ръководството на “Елзевир” съзнателно изпълнява нова политика на глобализация. Първо е реализирана единна организационна структура в компанията, съобразена с основните ѝ продукти. Групирани са заедно продукти и персонал по начин, който да премахне международните граници сами по себе си. След това “Елзевир” изпълнява нова международна редакционна структура – организирана да обедини и засили уважението към компанията, но все още има географски разпръснати редакторски ресурси. Международната редакционна структура окуражава новите кооперативни редакторски бордове не само да споделят ресурси, но и да съчетават знание и опит.

Новите организационни и редакторски структури помагат на компанията да постигне международен облик, като все още съществува потребността присъединените компании да осъзнаят споделената идентичност и история, което отнема малко повече време.

Технологичната революция дава възможност на всички в компанията да споделят неповторимия исторически момент – успешното въвеждане на електронното научно публикуване, което е определено от г-н Стюард Лин³¹, като втората Гутенбергова революция. От самото началото на 90-те г. компанията осъзнава съществуващата потребност от развитие на електронна система и служба, за да революционализира пътя, по който “Елзевир” доставя информация.

---

³⁰ Thomas Wakely

³¹ Stuard Lynn

От 1991 г. до 1995 г. “Елзевир” реализира проект, наречен “ТЮЛИП”³², който конкурентите оценяват като най-големия експеримент през този период. Става дума за експериментална университетска лицензионна програма, която изпробва нови методи за електронно разпространение в локални университетски мрежи.

Програмата започва с доставката на 42 списания на “Елзевир” и “Пергамон” в обласста на материалознанието и инженерството – около 2000 страници седмично за 9 американски университета и се разраства до 80 списания през последната си година. Тази система е важна и в същото време впечатляваща. Тя разпространява информацията след заявка; този експеримент стартира в ерата преди търсещите системи и заради това всеки университет трябвало да развива свое собствено поддръждане на локалните файлове, задача, която се оказала голямо преизвикателство за някои от партньорите. Въпреки всичко програмата била изключително нововъведение, което можело да доведе директно до комерсиално предлагане на всички списания през локални хостове (електронен абонамент за “Елзевир”), а впоследствие – на много успешната “СайънсДирект®”. През 1997 г. след почти две десетилетия на експерименти в информационните технологии, “Елзевир” стартира “СайънсДирект”, уеб достъпна онлайн пълнотесктова база данни на пълната си “Ес Ти Ем”-колекция от списания. “СайънсДирект” маркира началото на революция, свързана с начина, по който учените достигат, набират и споделят информация с цял свят. Чрез тази нова услуга се създава международна мрежа за регионални продажби (включително Тихоокеанска Азия).

Дигиталната революция на компанията създава нови предизвикателства, като въпросът е как да се съхрани дигиталната информация, като едновременно се осигури лесен достъп, без значение от изменящата се природа на технологиите. Първа стъпка в това направление е завършването на архив на унифицирана колекция от публикации на “Елзевир”. През 2002 г. компанията навлиза в проекта за дигитално съхранение заедно с “Koninklijke Bibliotheek” (KB), Националната библиотека на Холандия³³. “Елзевир” снабдява библиотеката с дигитални копия на пълната колекция със списания на “СайънсДирект”, включително файлове на списанието “Дъ Лансет”, чието начало е положено преди 180 години, започвайки с том първи, издание първо, като резултатът е 40 млн. инвестиции от страна на “Елзевир”. В замяна на това “Koninklijke Bibliotheek” създава първия независим дигитален архив за историята на “Елзевир”. Осъзнавайки важността на кооперирането с библиотеката в днешно време, “Елзевир” продължава да изследва архивните инициативи с други институции по света, в усилията си да осигури максимална защита за архива.

Мащабите на архива са с безподобни до сега.

През 2005 г. – юбилейната година за издателството, то се разраства и става най-големият “Ес Ти Ем”-издател в света, произвеждащ повече от 1800 списания и почти 3000 нови книги всяка година.

Част от растежа на компанията се дължи на традиционното придобиване на уникални компании, които дават свежа сила и дълбочина на гамата от продукти на “Елзевир”. Такива са:

- “Ем Ди Ел”³⁴, компания за разработка на софтуер за фармацевтичната, агрохимичната и биотехнологичната индустрия;
- “Енджиниъринг Вилидж 2 Ти Ем”³⁵ – за инженерна информация;

---

³² “TULIP”

³³ National Library of the Netherlands

³⁴ “Molecular Designs Limited” (MDL)

³⁵ “Engineering Village 2™”

- и “Сел Прес”³⁶, издател на престижното списание “Сел”, основано през 1974 г. като списание в областта на биологията от д-р Беджамин Левин, известно с публикуването на трудове, получили Нобелови награди, за пробива в областта на заразните прионовни протеини и “Olfactory Receptor Cloning”.

Придобиването на такива компании води до увеличаване, както на колекцията на “Елзевир”, така и до репутацията на издателството. Най-драматичното развитие на компанията, обаче, се осъществява през новото хилядолетие, когато “Харкурт”³⁷ е придобита от “Рийд Елзевир”.

“Харкурт” става четвърто “парче” в колекцията на издателството, заедно с научните и медицински издания, “ЛексисНексис”³⁸ в областта на правото и “Рийд Бизнес”³⁹ с търговските списания и изложенията.

“Харкурт” привнася своето дълго и богато медицинско наследство от списания със своите издателски марки “Мосби”, “Саундърс” и “Чърчил Ливингстоун”. За да се добие представа за техните издателски постижения трябва да се каже, че те са създали “Наръчникът на Хариет Лейн”⁴⁰, “Пълна грижа за пациента”⁴¹, “Анатомията на Грей”⁴², “Медицинският речник” на Дорналд⁴³, “Учебникът на Сесил по медицина”⁴⁴, “Модерна клинична психиатрия”⁴⁵, “Речникът по медицина и превантивна здравна грижа”⁴⁶ на Мосби, “Патологични основи на заболяванията” на Робинс и Кортан⁴⁷ и “Анатомия на кучето” на Милър⁴⁸, първоначално издадена от “У. Б. Саундърс” – водещо американско ветеринарно издателство.

Със закупуването на “Харкурт”, “Елзевир” придобива и компанията “Ем Ди Консулт”⁴⁹, която предлага електронна услуга за реферати за лекари и други медицински специалисти, използвана широко в американските медицински училища и болници.

Скоро след май 2002 г. “Елзевир” добавя към офертите за практикуващите медици продуктите на издателството “Ханлей & Белфус”⁵⁰ – издателство от Филадельфия, основано през 1984 г. от Джон Хенли и Линда Белфус (бивш изпълнителен директор на “У. Б. Саундърс”). “Ханлей & Белфус” създава текстове за студенти по медицина, които са смятани за много достъпни при прочит. Поредицата на издателството “Secrets Series” предлага иновативен интерактивен подход към публикуването на медицински текстове.

С придобиването на “У. Б. Саундърс” — основано от Уолтър Бърнс Саундърс през 1888 г. във Филадельфия (с придобиването на “Харкурт”), се купува и специално парче от Американската история. Това е историята на “Докладите на Кинси”⁵¹. Тази история отразява историята на науката, както и на научното издаване: рисковано, непредвидимо, осмеляващо се, способно и с интелектуално признание. През 1930 г.

³⁶ “Cell Press”

³⁷ “Harcourt”

³⁸ “LexisNexis”

³⁹ “Reed Business”

⁴⁰ “The Harriet Lane Handbook”

⁴¹ “Total Patient Care”

⁴² “Gray’s Anatomy”

⁴³ Dorland’s “Medical Dictionary”

⁴⁴ “The Cecil Textbook of Medicine”

⁴⁵ “Noyes Modern Clinical Psychiatry”

⁴⁶ “Medical Nursing and Allied Health Dictionary”

⁴⁷ Robbins & Cotran’s “Pathologic Basis of Disease”

⁴⁸ Miller’s “Anatomy of the Dog”

⁴⁹ “MD Consult”

⁵⁰ “Hanley & Belfus, Inc.”

⁵¹ “The Kinsey Report”

Алфред Кинси съобщава за оригинално изследване, основано на интервюта за сексуалното поведение, което има за цел да запълни пробел в научните изследвания. То предизвиква интереса на малка група от психиатри и други специалисти и издателят Лоурънс Саундърс подготвя малък първи тираж от 25,000 екз. – за ограничен кръг читатели. За негова изненада по време на отпечатването през 1948 г. “Докладът на Кинси” бил продаден за 2 дни, въпреки опозията от консервативни политически и религиозни групи, тъй като той предложило на американците първата обществено достъпна и откровена научна дикусия за секса. “Докладът на Кинси” се различавал съществено от традиционната медицинска колекция на Саундърс и доказал решителността на компанията да препореди границите на обществените норми в името на напредъка на научното знание.

Наистина всички компании, придобити от “Елзевир” със закупуването на “Харкорт”, донасят нещо специално в колекцията на издателството. Например “Академик Прес” е компания, която е основана в САЩ през 1942 г. от двама европейски учени и издатели – Уолтър Джонсън⁵² и Кърт Джакоби⁵³, които избягали от нацистите. Най-известното заглавие на компанията е “Вирусология”⁵⁴. То е редактирано в продължение на много години от друг бежанец от войната в Европа – италианеца Салвадор Луриа⁵⁵, който е награден с Нобелова награда за медицина през 1969 г. за откритие си на повтарящия се механизъм на генетическата структура на вирусите.

Придобиването на “Харкорт” добавя към портфейла на “Елзевир” и заглавията на “Чърчил Ливингстоун” – медицинско издателство, което е основано през 1728 г., издаващо списък от медицински книги, датиращи от 1688 г. Най-известната от публикациите на “Чърчил Ливингстоун” е “Анатомията на Грей” – до средата на XIX в. изследването на анатомията е ограничено в залите за дисекция, университетските болници и книгите джобен формат с малки илюстрации. Като се надява да създаде полезен инструмент за студентите по медицина, Доктор Грей написва нов текст, който е по-непосредствен и по-подробен, ясен и точен, отколкото съществуващите. Той привлича към създаването на изданието и своя приятел Хенри Картър, който подготвя големи и много подробни илюстрации. Резултатът е публикуван през 1858 г. Това е първото издание на превърналата се в най-добрата медицинска книга за всички времена. Днес 39-то издание на “Анатомията на Грей” е достъпно и по електронен път.

“Мосби” пък внася една нова колекция в списъка на “Елзевир”: тестове за медицински сестри и практики. Практикът Чарлз Вирджил Мосбие е основател на едноименна компания, като по този начин съчетава своето желание да служи на хората чрез медицината с нюха да продава книги. През 1906 г. Мосби започва издателска компания, предназначена да бъде в услуга на практиците. Той започва да издава медицински книги, след което се преориентира в областта на зъболечението; произвеждайки както текстове за медицински сестри, така и специални трудове по предмети като критична помощ, онкология, спешна помощ, психично здраве, педиатрична и неонатална грижа.

Разгледани като цяло, начинанията, които издателската компания “Елзевир” днес изпълнява са много повече, отколкото Якоб Роберс би могъл някога да си представи, като обвивката на компанията е останала автентична на желанието на основателя – просто да бъде много добър издател. Фактът че “Елзевир” е публикувал трудовете на почти всички Нобелови лауреати в областта на химията, икономическите

---

⁵² Walter Johnson

⁵³ Kurt Jacoby

⁵⁴ “Virology”

⁵⁵ Salvador Luria

науки, психологията, медицината и физиката, през последните 50 години, е принос към традицията на превъзходство.

Но “Елзевир” се отъжествява с думата “превъзходство” не само в това начинание. Издателството спомага за създаването на Асоциацията на естественонаучните, техническите и медицинските издатели през 1969 г. или “CrossRef™” през 2000 г.

“Елзевир” отваря своя първи офис в Пекин, а по-нататъчната експанзия в Азия изглежда неизбежна. Навлизането в нови територии е част от историческото развитие на компанията, достигайки и разпространявайки нови науки и медицинска информация, извън всякакви географски и политически граници.

Сред водещите комерсиални научни издатели

Днес “Рийд Елзевир” е един от най-големите научни издатели и информационни издатели.

Дейността му включва научно, медицинско, правно, образователно издаване.

През 2003 г. “Рид Елзевир” е наел приблизително 35 600 души в цял свят с оборот от 4 900 000 000 брит. лири.

Приходът само от дейността е бил 661 000 000 дол., пазарният дял – 13,4%.

През 2003 г. 39% от оборота е получен от абонамент, 30% от обмен и продажба на копия, 13% от рекламни продажби, 9% от такси от изложби и 8% от други източници.

По сегменти научните и медицинските издания са донесли 1000 381 000 бр. паунда (28% от общите приходи), правните издания – 1 318 000 паунда (27%), бизнес изданията – 1 328 000 паунда (27%) и образователните издания 989 000 000 (18%).

По сектори пазарните дялове са: 33,9% от пазара на научни и медицински издания, 7,5% от образователния пазар и 17,2% от икономическите и бизнес изданията.

Онлайн продуктът на “Рийд Елзевир” – “Сайънс Директ”⁵⁶, предлага пълнотекстови онлайн инструменти за търсене към повече от 5 000 000 изследователски статии, които могат да бъдат прегледани, отваряни и свързвани. “Елзевир” публикува също вторични документи, като билиографска информация, индекси и обзори, а също и частична информация под формата на реферативни трудове и очерци. Последните разработки на компанията включват: “Скопус”⁵⁷, пълнотекстова свързваща, абстрактираща и индексиреща база данни и “Скирус”⁵⁸, специфична научна търсеща система.

В заключение, историята на “Елзевир” прилича на тази на изследователите и практиците, които ѝ служат. Това е история на безбройни приноси, които заедно развиват науката и медицината. Много от тези приноси остават незабележими, някои стартират лошо, а повечето се развиват поетапно. Но както изследователите, така и практиците, са констатата в историята на “Елзевир” – тази, която рефлектира върху поемането на рискове, иновации, допускането на грешки, целта за движение напред. А преодоляването на граници навярно е най-силният фактор, осигурил дълга жизненост на това изключително име – “Елзевир”.

Използвани източници:

---

⁵⁶ “Science Direct”

⁵⁷ “Scopus”

⁵⁸ “Scirus”

1. <http://www.elsevier.com>
2. <http://versita.net>